

KÖNYVISMERTETÉS.

Lukcsics Pál: Szent László király ismeretlen legendája. A cod. Vat. Lat. n. 8451. Szt. Imre, Szt. Gellért és Szt. László képeivel és Szt. Lászlóról a XIII. század végén tartott két szentbeszéd szövegével. Bpest, 1930. 35 l.

Lukcsics Pál kis könyve a vatikáni l. 8451. sz. képes kódex László-képeivel foglalkozik. A kódexre annak idején Poncelet irányította rá a tudósok figyelmét. Azóta a magyar irodalomban is volt róla szó: részben Karl Lajos közleményeiben, részben ugyanezek alapján egyebütt. Lukcsics 1924 nyarán hosszabb ideig tanulmányozta a kódexet és vizsgálódásának fő eredményét a következő okoskodásban foglalja össze: a gyűjteménynek Sz. Imrére és Gelléltre vonatkozó képsorozatai, de azok is, melyek idegen szentek dolgait ábrázolják, mind közismert legenda-szövegeken alapulnak és sehol sem ábrázolnak ezektől eltérő eseményeket; tehát a velük egy kódexben előforduló László-képeknek szintén megfelelő legenda-szövegüknek kellett lennie. (7—8. l.)

A következőzés ebben az alakban kétségtelenül nem döntő értékű. Elvégre aki ötven legenda képeit frott szöveg alapján festi meg, épen nem kénytelen vele, hogy az ötvenegyediknek képeiben is kész szöveghez igazodjék. Mindemellett a konkluzió eléggé szilárdnak és helytállónak mutatkozik. Föltehető ugyanis, hogy a miniátor 'hiteles' gyűjteményt akart alkotni és, legalább részben, ezért ragaszkodik az ismert legendás szövegekhez. Ebben az esetben a László-sorozat sem lehet kivétel, és ez az eredmény annál inkább elfogadható, mivel a László-képek harmadrésze nemcsak az ismert László-legendá anyagára támaszkodik, hanem egy hely kivételével annak sorrendjét is megtartja.

Lukcsics vállalkozott rá, hogy a művész által szem előtt tartott ismeretlen legendát a képekből kifejti és rekonstruálja. Az eredmény a kis könyv 16—19. lapján van közölve és rövid kivonatban a következő:

1. László Fehérvárra vonul. A nép összetett kézzel kéri, hogy koronáztassa meg magát. László hajt a kérésre; megkoronázzák; aztán Salamont és a kúnokat legyőzve, hálaadó körmeneten vesz részt. (1—3. k.)

2. A szarvasok és a bölények csodája. (4. k.)

3. A magyar sereg a besenyők várát ostromolja, de nem tudja bevenni. László imádkozik, erre a vitézek könnyű szerrel fölgyújtják a besenyők házeit és legyőzik az ellenséget. (5. k.)

4. László a váradi egyházban az oltár előtt imádkozik. A templomból már mindenki elvonult, csak a király egy hű szolgája maradt benn, mivel időközben elaludt. Ez később felébredve látja Szt. László küzdelmét az

ördöggel és a népnek elbeszéli a csodás eseményt. (6. k.) Az ördög ugyanis egy halott képében az imádkozó király szeme közé dobta takaróját. Aztán a szentmihálylovát akarta hozzávágni. «De László bizonyára Istenhez folyamodott és az ördög kísértésének ellentállott.» (7—8. k.)

5. Mászor egy majomalakban megjelent démon meg akarta szállani. László kereszttel a kezében reáindult, mire a démon elmenekült. (9. k.)

6. Egyszer a csatában négy tatárt leszúrt. Az ötödik megsebesítette. Már-már elesett. Akkor észrevette, hogy a tatár mögött egy magyar leány ül. A leány a tatárt levetette a lóról. László megragadta a tatár üstökét, a leány pedig levágta fejét. A király kimerülten a leány ölbe roskadt. Majd «fájdalma csillapodván, Istenhez fohászkodott, mire maga előtt látta Szűz Máriát, akiben felismerte a kún legyőzésében segédkezett magyar leányt, aki őt kezével megérintvén, sebet meggyógyította.» (10—15. k.)

7. László levegőbe emelkedése a váradi egyházban. (16. k.)

8. A szent király Csehországba megy; megbetegszik és meghal. (17—18. k.)

9. Testét a szekér igavonók nélkül Váradra viszi. A váradi papság isteni sugallatra a szekér elé vonul. (19—20. k.)

10. László temetése. (21. k.)

11. A sírja körül imádkozó nép. A hátrafordult fejű ember csodája. (22. k.)

12. Az ezüst tál története. (23—24. k.)

Rá kell mutatni, hogy ez a «rekonstrukció» több pontjában önkényes és erőszakos magyarázása, sőt félremagyarázása az adatoknak. Mindjárt az első pont teljességgel megokolatlanul szakítja el a körmenetet a koronázástól. A 4. pont egész mesét költ a hü szolgáról, aki egyedül maradt urával a templomban, holott az illető képen (6.) hárman is szunyókálnak, s maga a címirat csupán annyit mond, hogy a király «miképpen imádkozott az egyházban», és a festő sem tolmácsol többet, mint ami a régi László-legendában olvasható: hogy a szent éjjelenként az egyházban szokott virasztani... Az 5. pont a 'megszállásról' merőben alaptalan. A megfelelő (9.) képen még ott van a szentmihálylova; világos tehát, hogy az ábrázolat még az előzőhöz tartozik: az ördög a feretrummal a királyra támadt, a király viszont a kereszttel indul a támadóra és megfutamtja... Ellenvethetik, hogy a 7. és 8. képen a démonnak ninesen majomfarka és szőrös bundája. Ez igaz; de ott a gonosz még halott képében és halotti mezbe öltözve szerepelt, ellenben a 9-iken nagy rémületében már 'valódi' mivoltában mutatkozik.

A 6. pont egyrésze megint csupa 'költemény', korlátlanul csapongó fantázia szüleménye. A szerző a tatárnyakazó magyar leányt megteszi Szűz Máriának, legalább is azt akarja elhitetni, hogy László a leányzóra ismert a szent Szűzben, aki őt meggyógyította.

Azt írja Lukcsics, hogy mindezt részben a képek hosszas, gondos tanulmányozásával, részben «a megfelelő szövegrészekhez való viszonyoknak beható vizsgálatával» sikerült megállapítania. Sajnos, ép ennek a fontos szellemi munkának nincs semmi nyoma az értekezésben. A könyv ebben a részben gondosan mellőz minden mérlegelést, megokolást, filológiai 'szárazságot', egyszerűen elbeszéli a kész 'eredményeket', a 'rekonstruált' legendát, és megelégszik azzal, hogy a képek feliratait odamellékelje az illető pontokhoz.

A munka további része a forrásokkal foglalkozik. Lukcsics, teljes joggal, a régi László-legendát tartja az új legenda egyik forrásának. A másikat abban a László korabeli Gesta-szövegben keresi, amelyet a Bécsi Képes, a Budai és a Dubnici krónika juttat el az utókorra. Persze, maga is érzi a dolog nehézségeit. Az első pont első képe még magyarázható valahogy abból a krónikás tudósításból, hogy Lászlót a rendek nemcsak megválasztották királyukká, hanem ugyancsak unszolták is a méltóság elfogadására. A «besenyők házá»-val már baj van, mivel a krónikások egy magyar leánynak tulajdonítják a vár felgyújtását és semmit sem írnak László hathatós könyörgéséről. Végre a kerlési csata krónikás előadásából sem lehet hallatlanná tenni, hogy a kún vitézt nem a leány, hanem maga László küldte a másvilágra. Egyszóval, itt is, ott is nehézségek bukkanak fel: a krónika nem egyezik meg a legendával, sőt lényegbe vágó pontokban beleütközik állításaiba, világos jeléül, hogy a legenda szövegeit nem írhatták ki a Gesta szövegekből, legföljebb formálhatták. Lukcsics röviden végez a kérdéssel, azt mondja, jött a legendaíró és legendát készített a históriából. Természetesen, a legenda «mindent a maga módján magyaráz». «Ez utóbbi minden olyan történetet, mely szentjével bárminemű kapcsolatban van, annak csodálatos lénye köré csoportosít, azok kifejlését az ő közbenjárásának tudja be. A krónikás szerint Fehérvár várát egy magyar leány, a legendás szerint égi közbenjárásra Sz. László katonái gyűjtják fel. Az ötödik kún legyőzését és a rablott magyar leány megszabadítását a sebesült Sz. László csak mennyei segítséggel tudja véghez vinni. A legendaírónak kapóra jött a krónikában szereplő magyar leány, kit Szűz Máriává személyesítve, az egész történetet átformálja.» (24. l.)

A tudományos bizonyítást azonban nem lehet ilyen magyarázatokkal pótolni. A legenda-képződésnek nemcsak egy útja van, a tudatos ferdítése, vagy, ha jobban tetszik, a szent csalásé. A legtöbb legenda a nép száján keletkezik, fejlődik és a szóhagyományból kerül az írókhoz. A *Gesta Ungarorum* történetei eredetileg néphagyományok voltak, és ezek a tradíciók följegyzésük után is tovább éltek a nép ajkán. Éltek, azaz fejlődtek és módosultak. Az írónak esetleg csak ki kellett nyujtania a kezét utánuk. Lukcsicsnak eszébe sem jut, hogy ebben az irányban kereskedjék. Sem nem kutatja a néphagyományt, sem ki nem zárja mint hasznavehetetlent; ügyet sem vet reája

Annál jobban érdekli az ismeretlen legendának egy másik problémája, az ördögüzés. Annak idején azt állítottam, hogy az ördögüzés «Lászlóval kapcsolatban teljesen novum, valami hagyományon alapszik és erre vonatkozóan sem a (rég) legendában, sem a krónikában nincs adatunk». Lukcsics tévesnek minősíti állításomat és hivatkozik a Dubnici krónikára, melyben Lászlóról a következő mondat fordul elő: «Convertit enim inimicos suos undique et extirpavit adversarios.» Aztán folytatja: «Hogy ezt, úgymond helyesen fordíthassuk, idéznünk kell Sz. Péter mondását: Adversarius vester diabolus... circuit, quaerens quem devoret; azaz: Adversariusod, vagyis ellenséged az ördög... Maga a krónikaíró, úgylátszik, a legenda ördögjelenéseit nem tartotta méltónak, hogy átírja, csak a fentebb említett mondatban utal Szt. László kettős ellenségére, mondván: Legyőzi (sic) ugyanis mindenféle ellenségeit és kiírtja (sic) az ördögöket.» S megelégedéssel füzi hozzá a végső következtetést: tehát az 1358-ban írt Dubnici krónika szerzője «az előtte

forrásként fekvő Szt. László-legendából már ismerte a szent király ördögökkel való csatározását.» (26. l.)

Sajnos, nem ismerte. A krónikás soha sem írta le azt a képtelenséget, hogy Szent László «kiirtja az ördögöket». És soha sem fogadta volna el azt a tételt, hogy mivel Sz. Péter azt állítja az ördögről, hogy ellenség, tehát minden ellenséget ördögnek lehet mondani. Ezt az okoskodást egyedül Lukcsics Pál követte el a «Convertit» kezdetű mondat helyes fordításában. A krónikásnak semmi köze hozzá: esze ágában sem voltak az ördögök, mindössze László katonai nagyságát hirdette. «Mivelhogy mindenfelé visszaverte ellenségeit és kiirtotta az ellene agyarkodókat.»

A *Gesta* örökösain és folytatóin kívül még egy tanuja van a szerzőnek, ha igaz, Benedek váradi püspök, két, nem rég előkerült deák prédikációjával. «Az 1291—1294 közti időből fennmaradt két olyan pro memoria-szerűleg latin nyelven leírt szentbeszéd, melyek Szt. Lászlónak az ördöggel való küzdelmét mint szemtanuk állítását adják elő.» (26. l.) És a könyv idéz az egyikből egy rövid szakaszt Szt. László providentiájáról. «O domine sancte rex Ladizlae qualiter huic antiquo hosti (sc. diabolo) restitisti narrent et nuncient qui tuarum sanctarum lacrimarum profluvia in monasterio Waradiensi duros lapides cavancia audierunt aut viderunt.» Íme, mutat rá a szerző, «már az 1290-es évek körül... prédikálják, hogy Szt. László az ördöggel is csatázott... Tudott dolog volt tehát az ördög- és démonüzés, mely később belekerült abba a legendába is, melyről kódexünk képei készültek.» (27. l.) Az ember alig hisz a szemének. Hol van a deák szövegben az «ördög- és démonüzés»? Sehöl. A töredék egészen másról beszél, arról, hogy Szent László nagy gyakorlója volt a „gondviselés” erényének: bölcsen létezőt hozzátartozóira és férfiasan tusakodott a lelki ellenség ellen. Tusakodott tehát, de ennek a tusának semmi köze sem ördögűzéshez, sem az ismeretlen legenda 7—9. képéhez. Ez a küzdelem abban áll, hogy a király gondot visel lelke tisztaságára, szülemlésük pillanatában elfordul az ördög gonosz sugallataitól: a bűnös vágyaktól és gondolatoktól. «Mivelhogy lelki ellenségünknek már gondolataink fogamzása első küszöbén, mielőtt beleegyezésünkhöz férne, kell útját állanunk.» László ennek a szabálynak értelmében él. Nem áll szóba a kísértővel, Istenre irányozza tekintetét és vele társalog buzgó imádságokban és könnyhullatásokban. «Beszéljék el ezt és híreszteljék azok, akik látták vagy hallották a váradi monostorban szent könnyeinek kemény köveket vájó áradását.» A prédikátor mindössze ennyit mond az ördög-kérdésben — minden valószínűség szerint többről nem is volt tudomása!

Nincs könnyebb, mint ezt a sejtelmet megokolni. A rövid latin szövegrész, amelyre Lukcsics támaszkodik, kétféle anyagból áll. Az egyik a váradi ájtatoskodások emléke, a másik az ehhez fűzött fejtegetés. Az első már a régi László-legendában meg van említve, az utóbbi a szónok érzelmeit és teológiai eszméit tolmácsolja. Számba kell venni, hogy ez a kettősség nemcsak a töredéknek, hanem az egész szentbeszédnek szembeszökő sajátága. A prédikátor maga alkotja a magyarázatokat; de ami tényszerűt említ, mint a László «pius rex» elnevezése, az ezüst tál története, a szent tetem Váradra vitele, egytől egyig a régi legendából van merítve. És, hogy a forrást illetőleg

a kétségnek árnyéka se férhessen a dologhoz, a régi legendából van szóról szóra kiírva egy rövid helye a nagy király irtalmasságáról: *Erat enim pius pater orphanorum, sublevator oppressorum etc.*

Egyszóval: Benedek püspök a régi legendát forgatja és aknázza. De a prédikációból még egyebet is ki lehet olvasni. Benedek soha sem szól legendákról, csak egy bizonyos, meghatározott, ismert László-legendáról. Mikor László igazságosságáról beszél, azt mondja: «Életedben végzett ítélkezésednek igazságáról bővebbet tudnak, akik legendádat (*legendam tuam*) olvasták.» Utóbb pedig, a szöveg vége felé, akár a maga, akár az olvasók számára, odajegyzi: «*Cetera respiciantur in legenda sancti Ladislai.*»

Ez kétségtelenül egészen világos beszéd és nyílt vallomás arról, hogy nem ismer több legendát és mindazt a legendás adatot, amelyről tud, abból az egyből merítette. Abból az egyből pedig az «ördög- és démonüzéseket» a legjobb akarattal sem lehet kiszorítani. Nem, a XIII. század végéről ismét nincs adatunk, amely arra mutatna, hogy Szent László ördögüzéseit már az akkoriak ismerték.

Egészen más dolog, és ebben igazat kell adni Lukacsicsnak, hogy a lelki tusakodások gondolata alkalmas volt rá, hogy idővel ördögűző történetek fejlődjenek belőle. A legendaköltészetben nagyon gyakori az az eset, hogy a lelki folyamatokat külső, testi cselekményekké képezik; de viszont az sem ritkaság, hogy analógiák vagy egyéb kapcsolatok közvetítésével idegen történetek tapadnak az elbeszélésekhez. A hős lelkében küzd az ördög ellen; ez elég, hogy az emberek valahonnan oly elbeszéléseket iktassanak a legendába, amelyekben a gonosz és a szent valósággal verekedik egymással.

Mondom, mindez lehetséges; csak hogy az efféle folyamatok megállapításához, akár fejlődésről, akár tapadásról van szó, további kutatások kellenének. Ma ez a munka még elvégzésre vár és nagyon távol vagyunk tőle, hogy valami végleges eredményről beszélhessünk.

Mindent összefoglalva: a Lukacsics kis könyve nem tekinthető a fölvetett és fölvetődő kérdések megoldásának. Fő és minden valószínűség szerint maradandó érdeme abban van, hogy egy új legendaszerkezetet iktat be régi irodalmunkba, a régi László-legendának egy újabb keletű, bővített kiadását, valószínűleg a XIV. századból, mivel a század végén kelt képes kódex 'írása' idején már készen kellett lennie. Lukacsics 1358 előltinek tartja, mivel szerinte a Dubnici krónika belőle merítette a «*Convertit enim inimicos suos undique*» ominózus mondatát. Csak hogy ez a következtetés együtt omlik össze az *adversarius* = ördög még ominózusabb magyarázatával.

HORVÁTH CYRILL.

Szendrey Júlia ismeretlen naplója, levelei és haláloságyán tett vallomása. Bethlen Margit grófnő előszavával. Közzéteszik és feldolgozták: Dr. Mikes Lajos és Dernői Kocsis László. Bpest, Genius, 1930. N. 8-r. 400+16 l.

Néhány esztendővel ezelőtt világraszóló fénnnyel ünnepeltük meg a legnagyobb magyar lírikus születésének száz éves fordulóját. Akkor a sorozatos ünnepségeken kevés szó esett Petőfi legszebb szerelmi verseinek műzsájáról,